Welke aanpakken van leerkrachten zijn effectief om leerlingen met een IQ tussen 60 en 85 en (een vermoeden van) een taalontwikkelingsstoornis in de onderbouw van het speciaal basisonderwijs technisch te leren lezen?

Beantwoord door Ijsbrand Jepma (kennismakelaar Kennisrotonde).]

14 april 2023

KR.1506

Kort antwoord

Er is nauwelijks onderzoek gedaan naar het technisch leren lezen van laagintelligente leerlingen met (een vermoeden van) een taalontwikkelingsstoornis (TOS). Toch zijn er aanwijzingen dat ook zij daartoe in staat zijn. Of en in hoeverre zij het technisch lezen in de onderbouw van het speciaal basisonderwijs onder de knie krijgen is voor een belangrijk deel afhankelijk van de combinatie van kwaliteit én kwantiteit van het gestructureerde onderwijsaanbod in technisch lezen, de aandacht voor de inhoudelijke leesonderdelen, de leesmethode, de instructie van de leerkracht en de oefen- en leertijd voor de leerlingen. Voor leerlingen met (een vermoeden van) TOS is het soms nodig om multidisciplinaire diagnostiek binnen een audiologisch centrum te doen, eventueel gevolgd door een specialistische taalaanpak in een klinische setting door experts van buiten het onderwijs.

Antwoord

Vooraf

TOS is een neurobiologisch defect met een genetische oorsprong (Gerrits e.a., 2017). TOS komt niet voort uit een aantoonbaar hersenletsel, afwijking aan spraakorganen, intelligentietekort, gehoorverlies, afwijkend verloop van de (zintuigelijke) ontwikkeling van het kind of onvoldoende taalaanbod in de thuissituatie. Een lage intelligentie is nooit de oorzaak van TOS, maar een leerling met TOS kan wel ook een lage intelligentie hebben.

Leerlingen met TOS vormen een diverse groep, ze verschillen in aard en ernst van achterstand in de taalontwikkeling. Jonge kinderen met (een vermoeden van) TOS zijn onder meer te herkennen aan een kleine actieve woordenschat, slechte verstaanbaarheid, woordvindingsproblemen en/of vervanging van klinkers door andere klinkers.

TOS komt regelmatig voor in combinatie met een andere stoornis (o.m. dyslexie, ADHD) (Bochane, 2020). Dit maakt het lastig om te bepalen wat nu precies de voorliggende problematiek is en in welke mate dit het

technisch leesproces beïnvloedt. Bovendien zijn er jonge leerlingen met beginnende leesproblemen die (nog) geen diagnose, maar wel een vermoeden van TOS hebben.

Er is nauwelijks onderzoek gedaan naar laagintelligente leerlingen met (een vermoeden van) TOS. Daarom is voor het formuleren van dit antwoord gebruik gemaakt van uitkomsten uit onderzoek naar het technisch lezen van zowel leerlingen met een leesprobleem als leerlingen met (een vermoeden van) TOS. Diverse groepen leerlingen met een leesprobleem, ongeacht oorzaak of intelligentie, hebben baat bij gestructureerde en geïntensiveerde aanpakken van hoge kwaliteit (Fletcher et al., 2007; Allor et al., 2014; Bosman & Schraven, 2017; Tayler et al., 2021).

Leesproblemen bij leerlingen met (een vermoeden van) TOS en de rol van intelligentie hierbij

Leesproblemen. Leerlingen met (een vermoeden van) TOS hebben onder meer moeite met de letter-klank-koppeling (Van Weerdenburg et al., 2011) en het verbale kortetermijngeheugen (Fletcher et al., 2007). Leerlingen met ontwikkelingsdysfasie of kinderafasie hebben vaak een vertraagde en/of gestoorde leesontwikkeling (Schaerlaekens, 2016).

TOS heeft invloed op het ontstaan en voortbestaan van problemen bij technisch lezen, maar er zijn ook TOS-leerlingen die geen leesproblemen ondervinden.

Als er in de eerste jaren van het leesonderwijs risico's worden gesignaleerd op een leesprobleem, dan is het zaak om onmiddellijk een doelgerichte, intensieve en langdurige leesinterventie in te zetten (Vernooy, 2018). Hoe eerder de leesinterventie start, hoe groter het effect (Sanders, 2021). Dit geldt eigenlijk voor alle kinderen, met of zonder TOS en met een lage, gemiddeld of hoge intelligentie. Omdat de leesproblemen van (laagintelligente) leerlingen met (een vermoeden van) TOS verschillen in oorzaken en uitingsvormen, zijn zij gebaat bij een gepersonaliseerde leesinterventie (Ebbels et al., 2019).

Intelligentie en technisch lezen. Technisch lezen staat in principe los van de intelligentie van leerlingen (Bosman, 2008). Wel geldt: hoe hoger de intelligentie, des te minder leesproblemen (Sanders, 2021). Laagintelligente leerlingen met een IQ tussen 40 en 80 en een leesprobleem kunnen bij goed onderwijs en na veel inspanningen ook technisch lezen (Allor et al., 2014). Slechts een zeer klein deel van deze leerlingen lukt het ondanks goed leesonderwijs, kwaliteitsvolle instructie en voldoende (oefen- en leer)tijd nauwelijks tot technisch lezen te komen. Dit betreft onder andere leerlingen met een duidelijk aangeboren TOS (Snowling et al., 2020).

Effectieve aanpakken bij technisch lezen

Hieronder worden effectieve aanpakken bij technisch lezen beschreven voor leerlingen met een leesprobleem. NB: Het gaat hier niet alleen om leerlingen met (een vermoeden van) TOS en/of een lage intelligentie. Zoals gezegd zijn er aanwijzingen om aan te nemen dat deze aanpakken ook voor hen bruikbare elementen bevatten.

Kwaliteitsvolle expliciete, directie instructie. Expliciete, directe instructie van hoge kwaliteit in fonemisch bewustzijn, spraakklank, woordenschat, taalbegrip, (vloeiendheid in) woordherkenning e.d. is een effectieve manier om het technisch lezen van leerlingen met een leesprobleem of (een vermoeden van) TOS in de eerste jaren van het basisonderwijs naar een hoger niveau te tillen (Therrien, 2004; Crawford &

Torgeson, 2007; Galuschka et al., 2014; Richards-Tutor, 2015). Leerlingen moeten de instructie kunnen volgen en de leerkracht moet controleren of de instructie is begrepen. Rustig en verstaanbaar spreken in korte zinnen, waarbij de leerkracht duidelijk zichtbaar is en het bieden van visuele ondersteuning helpen hierbij, want leerlingen met (een vermoeden van) TOS doen aan 'spraakafzien' (Sanders, 2021).

Instructie op het gebied van letter-klank-koppeling. Alleen systematische instructie en het aanleren van decodeerstrategieën op het gebied van letter-klank-koppeling sorteert voor leerlingen met leesproblemen het gewenste effect bij technisch lezen (Galuschka et al., 2014). De inzet van alleen onderwijs in fonemisch bewustzijn of alleen onderwijs in vloeiend lezen draagt onvoldoende bij. In combinatie heeft dit wel effect. Niettemin is er ook onderzoek waaruit blijkt dat het fonemisch bewustzijn al vroeg (met computerondersteuning) kan worden gestimuleerd bij kleuters met (een vermoeden van) TOS (Segers & Verhoeven, 2004).

Dosering van extra instructietijd. Leerlingen met een leesprobleem hebben veel instructietijd nodig om tot foutloos en vlot technisch lezen te komen. Met een hoge dosering (d.w.z. meer instructiemomenten van langere duur) wordt een beter resultaat behaald dan met een lage dosering (d.w.z. minder instructiemomenten van kortere duur) (Galuschka et al., 2014).

Oefening en herhaling. Vloeiend technisch lezen van leerlingen met een leesprobleem is gebaat bij veel oefening en herhaling ('drill and practice'). Van veel herhaling worden leerlingen betere technische lezers (Therrien, 2004; Stevens et al., 2017). Een nieuw woord of nieuwe tekst moet minimaal drie of meer keren worden herlezen (Shanahan, 2005). Elke taalles in groep 3 en 4 beginnen met vijf tot tien minuten lezen is bewezen effectief om een technisch betere lezer te worden.

Eén-op-één of kleine groep tutoring. Eén-op-één tutoring van leerlingen met een leesprobleem in groep 3 is effectiever dan instructie in kleine groepen: ze maken meer vorderingen in fonologisch bewustzijn, letter-klank-koppeling, woordenschat, vloeiendheid en vlot en foutloos lezen (Ehri et al., 2007). Kleine groep-tutoring (3 tot 5 leerlingen) kan ook effectief zijn (Iverson et al., 2005).

Taal- en woordrijke omgeving. Een taal- en woordrijke onderwijsomgeving, met leerkrachten die periodiek met zorg geselecteerde nieuwe woorden (met lidwoorden) aanbieden en leerlingen met een leesprobleem vervolgens talrijke mogelijkheden geven (praten, luisteren, lezen, zingen, rijmspelletjes e.d.) om de nieuwe woorden vaak te gebruiken, heeft een gunstige invloed op technisch lezen. Ook is het van belang dat leerkrachten hardop benoemen wat ze denken en welke handelingen ze doen. Andere actieve verwerkingsprocessen, zoals het verschaffen van contextformatie, visualiseren, ondersteunend tekenen, pictogramgebruik, schrijven en manipuleren van de nieuwe woorden, toepassen helpt leerlingen met (een vermoeden van) TOS (Blachowicz et al., 2006; Sanders, 2021).

Robuust leesonderwijs. Doorgaans is het leesonderwijs van de leerkracht bepalender voor de leesbevorderingen van leerlingen dan de leesmethode (Fletcher et al., 2007). Vooral de intensiteit en de expliciete, systematische en intensieve wijze van lesgeven in technisch lezen maakt het verschil. Robuust leesonderwijs van hoge kwaliteit kan voorkomen dat (laagintelligente) leerlingen met (een vermoeden van) TOS ernstige problemen krijgen met het technisch lezen.

Tegelijk is er niet één aanpak die alle leerlingen aan het technisch lezen krijgt. Er zijn meerdere aanpakken naast elkaar nodig die afwisselend worden ingezet (Fletcher et al., 2007). Dit komt doordat niet alle

leerlingen met (een vermoeden van) TOS goed reageren op klassikale instructie. Dit is vooral het geval bij leerlingen met aangeboren (neuropsychologische) kenmerken (Tijms et al., 2021). Zij steken minder op van groepsgewijs leesonderwijs van de leerkracht.

Alles overziend hebben (laagintelligente) leerlingen met een leesprobleem of (een vermoeden van) TOS baat bij combinatie van *gestructureerd*, *intensief* en *kwaliteitsvol* leesonderwijs van *hoog effectieve leerkrachten*. Diverse onderzoeken uit binnen- (Houtveen e.a., 2005; Vernooy 2006; Bosman & Schraven, 2017) en buitenland (Allor et al., 2014; Tayler et al., 2021) bevestigen dit. Onderzoek van Allor et al. (2014) maakt duidelijk dat ook laagintelligente leerlingen (IQ tussen 40-80) met een leesprobleem uit de onderbouw van het speciaal onderwijs technisch kunnen leren lezen. Zij gaan met Early Interventions in Reading meer vooruit in lees- en taalvaardigheden (letter-klank-koppeling, woordherkenning, woordenschat e.d.) dan leerlingen uit de controlegroep. Dagelijks kregen zij 40-50 minuten leesonderwijs in kleine groepen (1 tot 4 leerlingen). In de lessen was aandacht voor vaardigheden in fonemisch bewustzijn, letterkennis, letter-klank-koppeling, signaalwoorden, e.d. De leerkrachten pasten veel geïndividualiseerde instructie, oefening, herhaling en modeling toe. De uitvoering van de interventie werd jaarlijks drie keer gecheckt op implementatiegetrouwheid. Waar nodig kregen leerkrachten ondersteuning van taalexperts.

Specialistische aanpak bij leerlingen met (een vermoeden van) TOS

Voor een deel van de leerlingen met (een vermoeden van) TOS is het nodig om multidisciplinaire diagnostiek binnen een audiologisch centrum uit te voeren. Afhankelijk van de uitkomst kan dit worden gevolgd door een gespecialiseerde en intensieve taalaanpak als Sleeplezen, Voor Koor-Door, Connect-lezen, Met Woorden in de Weer, Narratieve Taal-Tekentherapie (Stoep, 2017; Sanders, 2021). Er zijn ook buitenlandse remediërende leesinterventies als Phono-Graphix, Phonological Analysis and Blending/ Direct Instruction, Word Identification Strategy Training, Phonological and Strategy Training, Proactive Reading, Responsive Reading en Phonological, die elk op hun eigen manier een bijdrage kunnen leveren aan technisch lezen – mits implementatiegetrouw toegepast (Fletcher, et al., 2007). Dit type interventies wordt meestal verzorgd in een klinische setting door een expert van buiten het onderwijs (bijv. orthopedagoog, GZ-psycholoog, logopedist, linguïst), omdat de aard en ernst van de leesproblematiek de didactische en pedagogische mogelijkheden van de leerkracht overstijgt (Ebbels et al., 2019).

Geraadpleegde bronnen

Allor, J. H., Mathes, P. G., Roberts, J. K., Cheatham, J. P., & Al Otaiba, S. (2014). Is Scientifically Based Reading Instruction Effective for Students With Below-Average IQs?

Exceptional Children, *80*(3), 287–306.

Blachowicz, C. L. Z., Fisher, P. J. L., Ogle, D., & Watts-Taffe, S. (2006). Vocabulary: Questions form the classroom. *Reading Research Quarterly*, *41*(4), 524-539.

Bochane, M. (2020). Uniform screening for atypical language development in Dutch child health care. Publiss.

Bosman, A. M. T. (2008). Zo leer je kinderen lezen en spellen.

Bosman, A. M. T., & Schraven, J. L. M. (2017). How to teach children reading and spelling. In: E. Segers, P. van den Broek (Eds.), Developmental perspectives in written language and literacy: In honor of Ludo Verhoeven (pp. 277-293).

Crawford, E. C., & Torgesen, J. K. (2007). Teaching All Students to Read: Practices for Reading First Schools with Strong Intervention Outcomes. Florida Center for Reading Research.

Ebbels, S. H., McCartney, E., Slonims, V., Dockrell, J. E., & Norbury, C. F. (2019). Evidence-based pathways to intervention for children with language disorders. *International Journal of Language and Communication Disorders*, *54*(1), 3–19.

Ehri, L.C., Dreyer, L.G., Flugman, B., & Gross, A. (2007). Reading rescue: An effective tutoring intervention model or language minority students who are struggling readers in first grade. *American Educational Research Journal*, *44*(2), 414–448.

Fletcher, J. M., Lyon, G. R., Fuchs, L. S., & Barnes, M. A. (2007). *Learning Disabilities. From Identification to Intervention*. The Guilford Press.

Galuschka, K., Ise, E., Krick, K., & Schulte-Körne, G. (2014). Effectiveness of Treatment Approaches for Children and Adolescents with Reading Disabilities: A Meta-Analysis of

Randomized Controlled Trials. *PLOS ONE*, *9*(2), 1-12.

Gerrits, E., Beers, M., Bruinsma, G., & Singer, I. (Red.) (2017). *Handboek taalontwikkelingsstoornissen*. Uitgeverij Coutinho.

Houtveen, T., Kuijpers, J., & Vernooy, K. (2005). *Meer kansen voor kinderen. Evaluatie van het LISBO-project*. Utrecht: Vakgroep Onderwijskunde Utrecht, ICO, ISOR Onderwijsresearch.

Iverson, S., Tunmer, W. E., & Chapman, J. W. (2005). The effects of varying group size on the Reading Recovery approach to preventive early interventions. *Journal of Learning Diasabilities*, *38*(5), 456-472.

Richards-Tutor, C., Baker, D. L., & Gersten, R. M. (2015) The Effectiveness of Reading Interventions for English Learners: A Research Synthesis. *Exceptional Children*, *82*(2), 1-26.

Sanders, B. (2021). *Taalontwikkelingsstoornissen bij het jonge kind (0-8 jaar). Signaleren, praktische handelingsadviezen en tips*. Lannoo Campus.

Schaerlaekens, A. M. (2016). *De taalontwikkeling van het kind, 2e herziene druk*. Noordhoff Uitgevers.

Segers, L., & Verhoeven, L. (2004). Computer-Supported Phonological Awareness Intervention for Kindergarten Children With Specific Language Impairment. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, *35*(3), 229-239.

Shanahan, T. (2005). *A Sin of the Second Kind. The Neglect of Fluency Instruction and What We Can Do About It*. University of Illinois.

Snowling, M. J., Hayiou-Thomas, M. E., Nash, H. M., & Hulme, C. (2020). Dyslexia and Developmental Language Disorder: comorbid disorders with distinct effects on reading comprehension. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 61*(6), 672–680.

Stevens, E. A., Walker, M. A., & Vaughn, S. (2017). The Effects of Reading Fluency Interventions on the Reading Fluency and Reading Comprehension Performance of Elementary Students With Learning Disabilities: A Synthesis of the Research from 2001 to 2014. *Journal of Learning Disabilities, 50*(5), 576-590.

Stoep, J., Hermans, D., Kouwenberg, M.,& Zwitserlood, M. (2017). Rapportage TOS in Beeld. Handvatten voor ondersteuning bij taalontwikkelingsstoornissen in het regulier en speciaal basisonderwijs. Expertisecentrum Nederlands, Koninklijke Auris Groep, Koninklijke Kentalis en NRO.

Tayler, A. L., Calder, S. D., Pogorzelski, S., & Koch, L. (2021). A preliminary evaluation of a manualised intervention to improve early literacy skills in children with Developmental Language Disorder. *Child Language Teaching and Therapy, 37*(3), 321–336.

Therrien, W. J. (2004). Fluency and Comprehension Gains as a Result of Repeated Reading: A Meta-Analysis. *Remedial and Special Education, 25*(4), 252-261.

Tijms, J., Bree, E. H., de, Bonte, M., Jong, P. F., Loykens, E., & Reij, R. (2021). Protocol Dyslexie Diagnostiek en Behandeling – versie 3.0. Nederlands Kwaliteitsinstituut Dyslexie.

van Weerdenburg, M., Verhoeven, L., Bosman, A., & Balkom, H., van (2011). Predicting word decoding and word spelling development in children with Specific Language Impairment. *Journal of Communication Disorders, 44*(3), 392-411.

Vernooy, K. (2006). Het LISBO- en VLOT-project: leerkrachtgestuurde leesinterventieprojecten voor het speciaal basisonderwijs. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek, 45*, 162-169.

Vernooy, K. (2018). Wat leren we van effectieve interventies in het onderwijs? Zwakke lezers aan het lezen krijgen. ProBiblio.

Meer weten?

Kwaliteit instructiebepalend voor resultaten lees- en spellingonderwijs: Een artikel over een speciaal onderwijs cluster 2 school die na interventie de leeropbrengsten bij hun leerlingen met gediagnosticeerde taalontwikkelingsstoornis en slechthorendheid op technisch lezen en spelen zien toenemen.

Technisch leren lezen en spellen: Een artikel in HJK over technisch leren lezen en spellen in groep 3.

Fonemisch bewustzijn: Themapagina over het stimuleren van fonemisch bewustzijn; fundament voor het leren lezen. Hierin staan ook drie aanpakken (Visual Phonics, Spreekbeeld, Zo Leer Je Kinderen Lezen en Spellen) beschreven voor leerlingen met een taalontwikkelingsstoornis.

Lezen en spellen: Leerlingen in groep 3 van het speciaal basisonderwijs kunnen dezelfde leesresultaten halen als de leerlingen in groep 3 van het regulier basisonderwijs – met effectief leesonderwijs.

Taal in Zicht: Taal in Zicht is een gezamenlijk langlopend onderzoeksproject (2017-2037) van Auris, NSDK, Pento, Adelante en Kentalis waarbij 600 kinderen met een (vermoeden van een) taalontwikkelingsstoornis worden gevolgd in hun ontwikkeling.

Over deze vraag

Opgesteld door:	Ijsbrand Jepma (kennismakelaar Kennisrotonde)
Vraagsteller:	remedial teacher basisonderwijs
Onderwijssector:	Primair onderwijs
Trefwoorden:	Didactiek, taalontwikkelingsstoornis, technisch lezen, leesonderwijs
Referentie:	Kennisrotonde. (2023). *Welke aanpakken van leerkrachten zijn effectief om leerlingen met een IQ tussen 60 en 85 en (een vermoeden van) een taalontwikkelingsstoornis in de onderbouw van het speciaal basisonderwijs technisch te leren lezen?* (KR. 1506)

Dit antwoord is gepubliceerd op Kennisrotonde.nl. De Kennisrotonde is samen met NCO en Onderwijskennis een dienst van het NRO.